

A labdarúgáson innen és túl

DARVASI LÁSZLÓ: A TITOKZATOS VILÁGVÁLOGATOTT

Napjaink magyar prózaírói közül a futball témája köré a legszerteágazóbb motívus-metaforikus hálózat annak a Darvasi Lászlónak a munkáiban épül ki, aki már az első epikus szövegeket (is) tartalmazó kötetében (*A portugálok*) külön ciklust szánt a sportágnak. A „Gólok története” redukált terjedelmű, de hangsúlyozottan poetizált szövegei kisebb átalakításokon átesve három évvel később helyet kaptak *A Borgognoni-féle szomorúságban*, a futball a szerző novelláiban olykor (pl. *A Vakk Bek*, *A brazilok labdája*), míg a heti- és napilapokban – főképp a saját neve alatt – publikált alkalmi írásaiban, tárcáiban rendszeresen felbukkan. A másfél évtized alatt született szövegek egy évnyi válogatás, átírás, húzás, összerendezés és -szerkesztés után a németországi világbajnokság apropóján önálló könyv formájában először fordításban, *Wenn ein Mittelstürmer träumt*, majd a múlt esztendőben, a honi ünnepi könyvhétre *A titokzatos világválogatott* címmel láttak napvilágot.

A kötet előszavául egy olyan fikatív levél szolgál, mely nem csupán a befogadói elvárások előzetes kondicionálásában vesz részt, de – mivel a Darvasi-prózára olyannyira jellemző fordulatokban bővelkedő szöveg a feladót, az „ismeretlen közép-európai játékos”-t a könyv szerzőjének tünteti föl – annak lehetőségét is megteremti, hogy részben olyan auktoriális önértelmezésként olvassuk, mely a labdarúgásnak az életműben megfigyelhető kitüntetettséget igyekszik indokolni: „Remélem, ebből a könyvből kiderül, hogyan döntöttem, és hogy mit gondolok én a sport lényegéről és a labdarúgásról.” Darvasi korábban megjelent futballírásainak olvasói tapasztalatát ez az előszó abban az értelemben bizonyára megerősíti, hogy újra hangsúlyossá teszi: az ő sport iránti irodalmi érdeklődése – szemben pl. Ottlikkal, Esterházyval, Kuzorellyvel – alapvetően nem játékelméleti megfontolásokra vezethető vissza. A levél elbeszélője úgy idézi föl pályafutása nevezetes pillanatait, hogy azok valódi jelentőségét egyetlen esetben sem a sport autonóm világából eredezteti: a visszaemlékezés olyan eseményeket emel ki a játékos „életéből”, amelyek – pl. megtérés, szerelem, álom stb. – értelmezhetőségét elsősorban nem az befolyásolja, hogy történetesen egy futballistával estek meg. *A titokzatos világválogatott* előszava abból a szempontból mindenképpen jól tölti be a paratextushoz kötődő iránymutató funkciót, hogy maga is olyan, a kötet egészében domináló metafizikai értelmezését adja a labdarúgásnak, mely – szemben a sport(á)gnak azokkal a kultúratudományi megközelítéseivel, amelyek ezt főképpen a felszín-mélység opozícióra épülő *jelentés-termelés* alól kicsúszó, performatív, *jelenlét-termelő* „területként” látatják (lásd pl. Gunter Gebauer, Hans Ulrich Gumbrecht vagy K. Ludwig Pfeiffer munkáit) – a pályán történő eseményeket, a játékosok mozgólatait önmagukon túlmutató, s ezáltal meg is szüntető jelekként olvassa: „Jaj, ha megértenék az emberek, hogy egy-egy elfutásban, cselben, egy tisztességes dribli-ben mennyi kín, rémség, mennyi akarat munkál, nyilván másként gondolnának egy labdarúgó életére. Lefutsz az alapvonalig, majd egy becsületes beadást alkotsz, nem nagy ügy, no de mégis, ebben a beadásban mennyi személyes megrendülés,

bánat és reménytelenség munkál.” (8.) Bár szükségszerűnek még innen nézve sem mondható, mindenesetre ezek után már nem teljesen meglepő, hogy miközben ez a szöveg expliciten a játék lényegét (!) nem értő „finom tollú esszéisták, kritikusok, költők” értetlenkedései ellenében pozicionálja magát, olyan vélekedést affirmál, mely éppen az ellendiskurzusból származtatható: „A sport alapvetően primitívség, egyszerű műveletek sorozata, hiszen a hús is primitívség, folyvást etetni kell, persze mégis körbeveszi a lelket, amelyet nem kell etetni soha, csak szeretni kell, és engedni kell neki, hogy ő is szeressen.” (8.) Jól látható, a narrátori önértelmezésbe foglalt intenció ellenére e szöveg(ek) éppen annak a kifejezésselvű és betűalapú magaskultúrának a távlatából közelít(enek) a futballhoz, mely a világot jelekre és dolgokra osztja föl, s melynek egész építménye fogalmakra (tehát a láb helyett a kézre) és megkülönböztetésekre épül. Miközben a bölcséleti megközelítés a futballban hajlamos a test és a világ deszimbolizációját fölfedezni (Gebauernek a németországi világbajnokságra megjelent *Poetik des Fußballs* című könyve ezen a megfontoláson alapszik), addig Darvasi ezzel éppen ellentétes módon, egyféle – a túlinterpretációra fölöttebb hajlamos – „jelfejtőként” hasznosítja a labdarúgás témáját: „Van ennek a csodálatos játéknak egy olyan pillanata, amelyben az élet szinte valamennyi alapvető élménye fölragyog. Születés, halál, szerelem, gyilkosság, elragadtatás, győzelem és elbukás.” (*A gólöröm*. 105.) Mindebből következően *A titokzatos világválogatott* fogadtatása döntően azon áll vagy bukik, hogy képesek-e a kötet szövegei annak a retorikai eljárásnak a termékeny voltáról meggyőzni a befogadót, melynek eredményeképpen „az olvasó a fociban az élet metaforáját pillanthatja meg” (Bónus Tibor: *Mítoszok árnyékában. Darvasi László prózájáról. Alföld* 1994/6. 45.)

Darvasi írásai radikálisan szakítanak a pálya szigetként való meglehetősen nagy hagyománnyal és rétegzett jelentéspotenciállal bíró értelmezésével, amennyiben az ott történeteknek mind a magyarázatuk, mind a következményük a pályán kívül keresendő; ezeket a szövegeket nem a sport mással helyettesíthetetlen – ha tesszik: *titokzatos* – társadalmi-kulturális funkciója foglalkoztatja – vagyis éppen nem az, ami Mándytól Kukorellyig és Brechtől Hornbyig oly sokféle megközelítésben kerül elő. Darvasinál e helyett a labdarúgás inkább egyfajta – de természetesen nem az egyetlen – „mondakörré” válik, mely egyfelől rengeteg történetet rejt magában, másfelől fiktív sztorikkal bármikor szabadon bővíthetőnek mutatkozik. A *Mi történetet meg egy futballpályán?* című szövegben a legkülönbözőbb topográfiai és historikus viszonyokkal bíró történetek halmazszerű összerendezése szemléletesen mutatja, hogy az író számára a pálya nem játéktérként, hanem történetek találkozási pontjául, illetve generátorául szolgál, amennyiben a szexuális aktustól a genocídiumig bármilyen rendű-rangú eseménynek a helyszínévé válhat, sőt „mérkőzés közben lehet mesélni is”. (*Azt találtuk ki, hogy hajrá, Türkiyemspor*. 188.) Ez a narratív eljárás egyfelől a labdarúgás lehetséges irodalmi tematikus kereteit radikálisan kitérít, másfelől a számos írásban működtetett, igencsak automatizálódó hiperbolikus megoldások (amelyek némelykor Rejtő regényeinek és Moldova H. Kovács-történeteinek stílusára emlékeztetnek, lásd. pl. 96.) a sport játékaspektusát végletesen destruálják. Darvasi elbeszélőit legfőképpen azok a „sportesemények” foglalkoztatják, amelyek élet-halál dolgában döntenek, márpedig ha ez a tét,

akkor már aligha van szó játékról. Ezek a tematikus eljárások ugyanakkor gyakorta éppen az elbeszélő sztori és a futball viszonyának keresettségére, esetlegességére utalnak vissza: pl. annak a „pilseni leányzó”-nak az esetét, aki „csak futballpályán tudta élvezni a szerelmet”, különösebb narratopoétikai zökkenő nélkül lehetne áthelyezni egy tetszőleges másik helyszínre. (Vö. *Mi történetet meg egy futballpályán?* 66-67.) Ettől nem független az a mind a kötet szerkesztésben, mind számos szövegben működő, a mellérendelő alakzatok (elsősorban a halmozás) gyakori alkalmazásában tetten érhető nivelláló szemlélet, mely egy szintre helyezi a kitalált anekdotát a történelmi eseménnyel, azonos fontosságot tulajdonít a legutolsó amatőr mérkőzésen és a világbajnoki döntőben történő eseményeknek – ebben persze leginkább a már szóba hozott előző futballértelmezésének megvalósulását fedezhetjük föl, s így konzekvens poétikai eljárásnak tekinthető, ugyanakkor némely esetben az események egyenrangúsítása a kevéssé belátható indokoltság miatt a befogadó oldalán az odaértett narratív szándékkal ellentétes hatást válthat ki. (Lásd pl. a *Mi történetet meg egy futballpályán?* vagy a *Mindig hiányzik valami* című szövegeket.)

A kötet magyarul „A labdarúgás története”, míg németül az egyéni távlatot is hangsúlyozó „Meine Weltgeschichte des Fußballs” alcímmel jelent meg. Bár néhány szöveg érinti a játék fizikai és technikai mozzanataiban, illetve a sportágat körülvevő gazdasági szisztémában a legújabb idők során bekövetkezett változásokat, s több írás a honi futball hanyatlástörténetét is szóba hozza, a könyvre elsősorban mégsem az időbeliséget lényegi szervező elvé tévő historikus szemlélet, inkább egyfajta – a térbeliség képzetéhez köthető – enciklopédikusság jellemző. Azok a szövegek, amelyek a labdarúgás egy-egy elemének, nyelvi jellemzőjének (pl. gólöröm, fault, metaforaként használt állatnevek) lehetséges változatait gyűjtik össze és sorolják föl, poetizált szócikkeknek hatnak. Kevés nyomát találni itt a *Focilázban* vagy Esterházy publicisztikai írásaiban tetten érhető társadalomtörténeti érdeklődésnek, helyette egy olyan univerzalisztikus antropológiai távlat tárgyiasul, amely a labdarúgás konstans, vagyis sem a temporalitásnak, sem a kulturális különbségeknek nem kitett jellemzőire összpontosít. Árulkodó lehet ebből a szempontból, hogy miközben több szöveg narratív szituációja is az utazáshoz kapcsolódik, az elbeszélő nem a helyi, nemzeti sajátosságokra, hanem a mindenhol azonosra érzékeny: „Nincs az a nyomorult macedón, burgenlandi vagy marokkói tartalékpálya, ahol ne éreznénk ugyanazt a vágakozó, fájdalmas, de mégis gyönyörű érzést. Ó, és ha edzenek is a fiúk! Visz a vonat, egy pillanat az egész, de még látjuk, hogy errefelé is csálnak a rövid sprintből.” (*Szárad a mez.* 45.) A Darvasi-prózára jellemző általánosító beszédfordulatok, szentenciózus mondatok szintén hozzájárulnak a labdarúgás univerzalizálásához, mely így – ahogy ez a kötet önértelmező szövegeként olvasható *A nyelvészeti konferencia* című írásban tematizálódik is – olyan lingua francaként működik, melyet mindenki sajátjának tudhat. Ez egyébként már a szerző legkorábbi futballírásaira is jellemző: összevetve pl. *A portugálokban* olvasható „Gólok története” és „Csókok története” ciklusok bevezetőit, szembeötlő, hogy míg az utóbbiban a nemzeti szokások eltérései szervezik a szöveget, addig az előbbiben egyszerűen a „jó játékos”-ra mint univerzális instanciára hivatkozik az elbeszélő. S noha a ciklus mindegyik szövege már a felütésben kije-

löli a történet kronotoposzát, ezek bár nem funkcionálküliek, amennyiben illeszkednek az informatív stílushoz és a tudósításszerű narratív megformáltságához, szoros kauzális kapcsolat az elbeszélte esemény és a tér-idő viszonyok között ugyanúgy nem létesül, mint ahogy *A titokzatos világválogatott*nak az ezeket a korai szövegeket is magában foglaló ciklusának a legtöbb darabjában, sőt különösebb poétikai következménnyel az sem jár, hogy a könyv bizonyos szövegeiben a történet időbeli elhelyezése az „egyszer”-re hárul vagy teljesen el is marad.

A portugálok góltörténeteiben megismert elbeszélőmód, karakterizáció és cselekményszövés, vagyis a korlátozott kompetenciájú harmadik személyű narrátor, az egyetlen furcsa és szokatlan „tulajdonságra” redukált szereplőformálás, az élet megszokott menetének fölfüggesztését okozó váratlan esemény kimetszésének technikája lényegi változtatás nélkül dominál „A góllövő neve” tartalmazta rövidtörténetekben, illetve „A másik berni csoda” néhány írásában. Darvasi ezekben a szövegekben nem a szurkolói kollektív emlékezetet aktualizálja, hanem olyan „apokrif” történeteket állít elő, amelyek – szemben a „kanonizáltakkal” – a világfutball perifériájáról „származnak”, jelentőségre éppen azért tehetnek szert, mert egyfelől ilyen „dolgok” a professzionális szintéren nem fordulhatnak elő, ebből adódóan – ahogy erre a kötet cím egyik jelentésárnyalata is utal – valóban *elrejtettek*, másfelől a (cím)szereplők fiktív életére minden egyébnél döntőbb hatással bírnak. A motívum és eseményegység ismétlésére épülő „A góllövő neve” című ciklus sztorijai nem pusztán az elbeszélő és az olvasó között a történetmondás érdekessége és kvázi-hitelessége érdekében kialakítandó hierarchia megteremtése miatt játszódnak az amatőr ligában, de azért is, mert a kerületi bajnokságban, a parasztválogatottak számára kiírt tornán vagy az ötödosztály mérkőzésein a személyiség futballista és köznapi énje a közönség szemében nem válik el olyan élesen egymástól, mint hagyományosan a versenysport esetében, s így sokkal alkalmasabb „terepnek” bizonyulnak egy olyan epikus intenció számára, mely azokat a lehetséges történeteket igyekszik megalkotni, amelyek a pályán belüli és kívüli események interakciójából származnak. Abban a tekintetben a szövegek mindenképpen változatosnak mutatkoznak, hogy a két terep közötti kauzális viszonyt egyértelműsítik, sugalmazzák vagy racionálisan megfejtethetlenné mutatják, ráadásul ez utóbbinak is különféle változatai jönnek létre, attól függően, hogy a személyiség titokzatosságának, kiismerhetetlenségének lélektani megfontolása áll mögötte vagy olyan mítoszparafrázison keresztül artikulálódik, mely az evilági események transzcendens értelmezhetőségét veti föl.

A futball alternatív legendáriumának fölélesztése és továbbírása Darvasinál az optikai médiumok „varázstalanító”, vagyis az imaginációt, a történetmesélést és a szóbeli hagyományozódást háttérbe szorító – a sportág kommercializációját viszont elősegítő –, közvetítő és archiváló hatásmechanizmusának kompenzálásként jelenik meg. (Vö. *Nyaralás, meleg ouzó*. 19.) A gyakran föltűnő anekdotikus beszédmód olykor nosztalgikus hangoltsága ezért nála elsősorban nem a Mándynál megfigyelhető okokra vezethető vissza: itt nem a múlt és a jelen játékmódja közötti értékkülönbség a domináns, hanem az a differencia, mely az egykori (és/vagy amatőr) focit és napjaink professzionális labdarúgását övező, alakító mediális rendszer között van. A labdarúgás Darvasi-féle története a tömegmédiumok által

szabadon hagyott területeket igyekszik feltérképezni, nem pusztán tematikusan („Nem sokkal azután, hogy a Chelsea leigazolta Gudjohnsent, egy izlandi kiscsapat valamennyi játékosa súlyos depresszióba zuhant.“ *A Neal Hannsen-féle megoldás*. 144.), de az oralitás emlékezetét őrző narratív műfajok – legfőképpen az anekdota – aktualizálásával is.

Szintén ennek az epikus koncepciónak a távlatából érdemes megközelíteni azokat a szövegeket, melyek verbális alapanyagául a labdarúgás kanonikus története szolgál. A *Miért volt annyira kiváló a délszláv labdarúgás a Tito utáni korszakban?* című írás a kérdésben implikált futballtörténeti tényhez egy olyan epizód elmondásával igyekszik kauzális magyarázatot találni, mely nyilvánvalóan nem egyezik meg a szaksajtó által forgalmazott vélekedésekkel, ugyanakkor illeszkedik ahhoz az esztétikai koncepcióhoz, mely az egész könyv értelmezhetőségét befolyásoló erővel kapcsolja össze a hitelességet, a meggyőző erőt a történetek rejtélyességével, titokzatosságával, különösségével társított szépséggel: „Nem tudom, igaz-e, de annyira szép, hogy igaznak fogadom el, amennyiben az igazság tud szép és módfelett rejtélyes is lenni.” (*Fault, és amikor az ember fogva van*. 92.) A *Verik apukát* azért tekinthető kevésbé sikerült írásnak, mert az újsághírből kiinduló epikus imagináció a történet áttemelését csak egy olyan hangsúlyozottan fikatív és ironikus, az eset elképzelt morális mozzanatait kibontó eszmefuttatás révén teszi indokolttá, mely az alkalmiságot ellensúlyozni, a kommentár tetszőlegességét és klisészerűségét pedig leplezni nem képes. Ugyanakkor e szövegnek egy ettől homlokegyenest eltérő olvasata is adódik, amennyiben olyan alkotói önparódiaként értelmezhető, mely a Darvasi futballírásaiban működő narratív, retorikai és argumentációs eljárásokat egy ismételt technikaként, írói modorként ismerteti fel, ennek következtében a cím is új konnotációkat nyerhet (a „szenvető fél” ekkor már maga a szöveg létrehozója, „apja”), az írás pedig a kötet legsikerültebb darbjai között lesz számon tartható.

A futballtörténet mint pretextus transzformációja bizonyos szövegekben az inverzió és a szerepcseré alakzatán keresztül valósul meg: *A másik berni csoda* Herbert Zimmermann kommentátori bakiját radikális történelemalakító performatív beszédaktusként fölhasználva hoz létre transzparensen allegorikus elbeszélést, *A magyar nő és a magyar futball* szereplő és figura össze nem illésére épül. Mindkét szöveg kapcsán fölvethető a kérdés, vajon azon túl, hogy következetesen végigvisznek egy-egy ötletet, ez a szövegalkotói attitűd vajon mennyiben járul hozzá az ezektől az írásoktól függetlenül is tudottak másként értéséhez. (Hasonló dilemma fogalmazható meg a 2006-os kötetben nem szereplő *A brazilok labdája* című szatirikus novellával kapcsolatban, mely az ötvenes évek magyar történelmét a futball nyelvén keresztül idézi meg, nem feltétlenül meggyőzve arról az olvasót, hogy a szavak efféle átrendezése új – vagy legalábbis módosított – távlatot képes nyitni a dolgokra.) Téma és nyelvhasználat összeillesztése sokkal sikeresebben valósul meg a vallomásos-személyes elbeszélőmódot történelmi és kultúrhistoriai utalásokkal, irodalmi szövegallúziókkal társító *Az én világválogatottam* című szövegben, mely a futball-lexika teherbíró képességét úgy teszi próbára, hogy ez a regiszter képes lesz a különféle diszkurzusformák (pl. gasztronómiai, korporális, morális) összjátékának temékeny nyelvi és narratív keretet biztosítani.

A *titokzatos világválogatottban* a metaforikus eljárások nem csupán az egyes szövegek különféle textuális mozzanataiban játszanak központi szerepet, de a kötet szerkesztése is fölerősíti e trópus jelentőségét. Az előszó utáni első írás figurációja (a dolgok értelme/a futball értelme) a kötetet záró prológius (!) előtti utolsó szöveg címébe (*Most, hogy végre megtudtuk, mi a játék értelme*) foglalt, a műben ismétlődően megjelenő birtokos jelzős szintagma vonatkozathatóságában újra felbukkan. S ebben az összefüggésben nem is az bír döntő jelentőséggel, hogy a korábbi szöveg állítása („Ha eddig nem árulták el, [...] eztán se fogja senki megmondani.”) igazolást talál abban, ahogyan itt a játék értelmét megfogalmazó mondatokat tartalmazó cédulának nyoma vész, inkább az, hogy a műbeli Igor Hlebnyikov, aki a titokzatos piros lap szövegének szerzője, a Darvasi-féle futballtörténetek odaértett auktorának alakmásaként lesz értelmezhető: „Természetesen a cédula elvesztett. A játék értelme. Ellopták a cédulát, mert lopnak. Mindegy. Igor Hlebnyikov soha nem találta meg, pedig kereste mindenütt, pályán, öltözőben, a vorkutai utcákon, a képzeletben, a realitásban, templomban, temetőben, szülőszobában, mindenütt.” (203.) Az kétségtelen, hogy a Darvasi-életműben e kötet által meginkább fölértékelődő futballtematikájú rövidtörténetek, novellák és tárcák kitartó keresésről árulkodnak, olyanról, melynek alanyára nem elsősorban az jellemző, hogy játékos (vö. Mittelstürmer) vagy szurkoló, sokkal inkább az, hogy egy olyan író, aki archaikus elbeszélésformák aktualizálásával igyekszik ellensúlyozni a futball „varázstanítását”. Noha mindez arra engedne következtetni, hogy a labdarúgás napjainkban egyre jobban rászorul az irodalom kompenzatorikus munkájára, az, ahogy ez Darvasi László szövegeiben megvalósul, erről nem feltétlenül győzi meg a sport *kulturális* egyedülállóságát és kicserélhetetlenségét, *esztétikai* és *mediális* összetettségét valló olvasót. (*Magvető*)

FODOR PÉTER

A halhatatlanság posztmodern megkíséртése

GARACZI LÁSZLÓ: METAXA

A köztudat kezdetektől fogva szoros összefüggést feltételez művészi tevékenység és öröklét között. Némely művész számára már halotti beszédének közhelyei megnyitják a halhatatlanok csarnokát, mások haláluk után jóval később költözhetnek csak a halhatatlanság birodalmába. Míg e közös tudás halott metaforái némán őrzik a titkot, miként biztosítanak a műalkotások tartós lakhelyet abban a különleges világban, amelyben élő és holt nonszensz módon szétválaszthatatlanná válik, addig az utólagos bebocsátást nyerők művei világosan megmutatják: a halhatatlanság útjai az emlékezés és az értelmezés eleven aktsaiban keresendők. Garaczi László